

Miškina između istine i laži

Kritika teksta i pjesništvo Mihovila Pavleka Miškine

I. UPOZORENJE

Tekst kao jezički iskaz, u najširem smislu, kulturološka je činjenica. Književni tekst, dakle, književna je činjenica. Tekst kao književna činjenica temeljna je kategorija u književnoj znanosti i onaj njen dio koji je čini najviše egzaktom. Tekstologija kao posebna filološka disciplina ovime filologiji privređuje ono mjesto u duhovnim znanostima kao što ga – da se poslužimo Curtiosovom usporedbom – matematika ima u prirodnima. Drugim riječima: »Geometrija demonstrira pomoću likova, filologija pomoću tekstova. Matematika se može, s pravom, dičiti svojom egzaktnošću. Ali, i filologija je kadra biti stroga. Ona mora pružiti podatke koji se daju verificirati.«²

Kako književna djela, kao najviši oblici organizacije književnog teksta, postoje isključivo kao tekstovi, svaki pristup književnom djelu prvenstveno je pristup njegovu tekstovnom obliku, dakle, tekstu. Tako proces usvajanja (i osvajanja!) književnog djela započinje kontaktom s njegovim tekstovnim oblikom, a završava interpretacijom samoga djela. U književnoj znanosti time su tekstološka istraživanja/ispitivanja predradnje za usvajanje djela, odnosno njegovo tumačenje i svekoliku duhovnu, ali i – s obzirom na njegovu tekstovnost! – materijalnu transmisiiju.

Kada se književni znanstvenik, ovakvih načela, odluči pristupiti, npr. lirici našeg »nepismenog genija« (R. Herceg, 1919), »seljaka pjesnika« (Z. Majtan, 1932), »prvaka hrvatske seljačke književnosti« (I. Esih, 1937) – **Mihovila Pavleka Miškine** (1887–1942), kao što se to autor odlučio u namjeri da, kao tvrdi štokavac, interpretira Miškininu štokavsku poeziju³ – poeziju slikara gole seoske zbilje i tumača seljačke tuge i bola, kako ga kratko i jasno ocrtala godine 1926. u pjesmi poslanici Mijo Stuparić iz Vidrenjaka, kolega mu po ralu, peru i po političkom uvjerenju⁴ – naiđe na brojne poteškoće. Iz tih poteškoća izrodio se i nesporazum s Miškinom, odnosno nesporazum s njegovim publiciranim pjesničkim tekstovima, a iz toga nesporazuma i ovaj rad koji hoće upozoriti – upravo u prigodi pjesnikove 100. obljetnice rođenja – na dvoje:

1. na nepouzdanost tiskanih tekstova Miškininih i kajkavskih i štokavskih pjesama glede njihove autentičnosti,

2. na nužnost da se, s obzirom na spomenutu nepouzdanost, izradi novo, kritičko izdanje njegovih sabranih pjesama.

II. OBRAZLOŽENJE

Nesporazum s Miškinom, odnosno s njegovim pjesmama, započinje čim se posegne za više od jednoga izdanja njegove poezije. Kako mogućnosti izbora zapravo i ne postoje, čitalac je upućen na **Poeziju**, treću knjigu Miškininih **Sabranih književnih djela** u redakciji Zvo-

nimira Kulundžića (Koprivnica, 1968), a u najnovije vrijeme i na **Izabrana djela** u 115. knjizi edicije »Pet stoljeća hrvatske književnosti« (Zagreb, 1985) u kojima je, međutim, njihov priređivač – na žalost, sada već pokojni Sime Vučetić – uvrstio samo kajkavski dio Miškinina lirskog opusa, dok je više od njegove četiri petine, koji otpada na štokavski dio, posve neopravdano – barem u slučaju ponekih pjesama – izostavio. Svako daljnje posezanje vodilo bi još jedino prema rijetkim izborima Miškininih pjesama za poneki zbornik ili antologiju, a još dalje do manje pristupačne periodike u kojoj je Miškina od 1926. objavljivao svoju liriku. Napokon, zadnji korak, koji autor objektivno nije mogao učiniti, vodi prema samim pjesnikovim rukopisima, dakako, onima koji su sačuvani. Time bi tekstološki istraživački krug bio zatvoren.

Kako je komparativna analiza tekstova provedena uistinu usputno i tek na ponekim primjerima koji su se sami nametnuli – pronašavši autora, a ne on njih! – ostaje mogućnost da je možda i »boljih« nego li su u ovoj prilici ponuđeni. To bi problem samo uvećalo, a time i samu sumnju u autentičnost Miškininih pjesama, što bi uvodnim upozorenjima dalo novu težinu.

Što se tiče kriterija za utvrđivanje autentičnosti pojedinih pjesama, valja upozoriti prije svega na svu specifičnost književnog rada jednoga seljaka, pisca-samouka kakav je bio Miškina kao i na specifične okolnosti u kojima su njegovi rukopisi nalazili put do uredničkih stolova, a odatle do stranica raznih listova, časopisa, kalendara i zbornika. Međutim, kao što će se vidjeti, problem nije samo u tome da postoje razlike između redakcija iste pjesme a koje su publicirane za autorova života ili odstupanja raznih redakcija od one koja je kao posljednja objavljena za autorova života i koja se uzima kao relevantna, nego su ta odstupanja i u najnovijim izdanjima pojedinih Miškininih pjesama takva da postoji sasvim opravdani strah da falsificiranje Miškine traje i dalje, odnosno da se nastavlja udaljavanje od njegova autentičnog pjesničkog izraza.

Da bismo to uistinu znali, odnosno da bismo mogli ocijeniti postoje li i kolika su ta odstupanja, valjalo bi jednom napraviti takvo izdanje njegove poezije koje će biti barem najbliže rekonstruiranome autentičnome autorovu umjetničkom izrazu – ma koliko se u prvi mah činilo da je to, s obzirom na mnoge i nespretne i nesretne okolnosti, nemoguće. Valja prići teško dostupnoj činjeničnoj istini koja bi onda vrijedila kao izvornik za sva kasnija pretiskivanja i kao mjesto koje pruža jedinstvenu i pouzdanu tekstološku verifikaciju.⁵

Podimo onim redom kako se pojedine pjesme (inače nespretno i posve proizvoljno!) pojavljuju u spomenutoj trećoj knjizi Miškininih sabranih djela.

1. Budući da je priređivač sabranih djela (dalje: SD!), Zvonimir Kulundžić, u biljeskama, komentirajući pjesme, navodio uz poneke kada je i zašto ponešto mijenjao

– bilo da su se promjene odnosile na rukopis, bilo na ranije publicirane redakcije – očekivali bismo da to radi u svim slučajevima. Međutim, on to često ne čini, pa nas ostavlja u uvjerenju da je pjesma prenesena točno kako je napisana, odnosno kako je publicirana – ovisno o tome radi li se o objavljivanju u SD prvi put ili o relevantnoj autorovoj redakciji.

Tako bismo mislili, npr. za jedno jedino odstupanje u kajkavskoj pjesmi Vehnēju . . . : **v zemlu** u »Seljačkoj prosvjeti« 1926. prema **v zemlju** u SD 1968.

2. Isto bismo mislili i za drugu pjesmu, štokavsku Vjetru, objavljenu u »Hrvatskoj reviji« 1931. Nepravilne, ali stilski indikativne oblike **pračovjekovih** i **prostrirka** (G pl.) Kulundžić mijenja u pračovječjih i prostiraka, što je moglo upravo odavati pravu sliku Miškinina poznavanja štokavskog standarda – ako bi se, dakako, to moglo i rukopisno potkrijepiti, o čemu nas priređivač ne obavještava.

Završni stihovi iste pjesme u prvotisku glase:

Prestani, prestani, da nas već jednom ogrije Božje sunce i vrati nam **oteti život**.
a u SD:

Prestani, prestani, neka nas već jednom ogrije božje sunce i vrati nam **život oteti**.
Naizgled sitnica, ali – nedopustiva!

3. Naizgled sitnicom čine se i ove razlike u pjesmi U polju:

»Književnik«, 1931.

Utihnu pjesma, zvono se glasi,
oj, kako slatki tada su časi.

SD, 1968.

Utihnu pjesma! Zvono se glasi.
Oj kako slatki tada su časi.

međutim, otkrivaju se ruke tko zna kojeg redaktora!

4. Relevantna verzija Oračeve pjesme trebala bi biti ona iz »Evolucije« 1932, jer ponovljeno izdanje za autorova života Kulundžić ne spominje, a ne poziva se niti na rukopis, pa bi razlike između prve i posljednje redakcije trebalo pripisati njemu:

uz **ritme** glada, boli i znoja

ili

baguš prema izdanju iz 1932, odnosno:

uz **ritam** glada, boli i znoja

i

baguš prema izdanju u SD 1963.

5. U podnaslovu pjesme Subota, također u »Evoluciji« 1932, stoji: (Posvećeno seljačkim **materama** sa više djece), u SD: (Posvećeno seljačkim **majkama** / sa više djece), itd.

6. Iz »Evolucije« 1932. je i pjesma Lov, ali tamo su oblici **zeka**, **spasit** te rimotvorni par **vri** – **mri**, a u SD **zeka**, **spasiti** te nova rima **vre-mre**, što još jednom zastrane sliku prave Miškinine štokavštine.

7. Najpopularnija Miškinina kajkavska antologijska pjesma i jedna od njegovih najboljih pjesama uopće – Kričala je . . . – za autorova života bila je objavljena u listu »Evolucija« 1933, zborniku »Mladost – radost« 1938. i dačkom »Poletu« 1940. Tako navodi Kulundžić u bilješci o ovoj pjesmi, a još će posvjedočiti na dva mjesta da mu Bačićeva »Antologija nove hrvatske kajkavske lirike« iz 1937. nije bila uopće poznata, pa tako dakle ni to da je ova pjesma bila i ovdje objavljena. Postoje, prema tome, četiri publicirane redakcije pjesme

»Kričala je . . .« za utorova života, a zapravo dvije, jer su one u »Evoluciji« 1933. i u Bačića 1937. istovjetne, kao što su istovjetne one kasnije dvije – u zborniku »Mladost-radost« 1938. i »Poletu« 1940. Ove dvije redakcije međusobno se razlikuju, pa možemo govoriti o dvjema verzijama ove pjesme:

I. (1933, 1937)

Kričala je . . .

Kričala je v poli tica,
drobna mala prepelica,
kričala ze sega grla . . .
Vse si misli: kaj se zdrla . . .

V travu si je gnezdo **zvila**,
notri jajca namestila,
naduvala se je dogo,
srcem grela dnevi **fno go**.

Vtiči so se mali zlegli,
s trave glave gori **digli**,
prosili so nekaj jesti,
poletela je donesti.

Dok je ona hranu brala
tičem malem kaj bi dala,
došli jesu kosci v pole,
kosili **so** brže bole,
kosili **so** bujnu travu,
pokosili tičem glavu . . .

II. (1938, 1940)

Kričala je **v poli tica**

Kričala je v poli tica
Drobna mala prepelica,
Kričala ze sega grla.
Se si mislim, kaj se zdrla?

V travu si je gnezdo **svila**,
nutri jajca namestila;
močila se ž njimi dogo,
s telom grela dnevi **mno go**.

Tiči so se mali zlegli,
s trave glave gori **zdigli**,
prosili **su** nekaj jesti –
skočila je nim donesti.

Dok je ona hranu brala,
tičem malem kaj bi dala,
došli jesu kosci v pole;
Kosili **su** brže bole,
Kosili **su** bujnu travu
Pokosili tičem glavu . . .

Sasvim je očito da je Bačić ovu pjesmu za svoju antologiju preuzeo iz »Evolucije«, a ovu verziju preuzet će kasnije i Pavić za svoju antologiju 1958, istu nalazimo i u sabranim djelima deset godina kasnije, kao i u Kuzmanovićevoj i Skokovoj antologiji 1975, odnosno 1986.

Kako su nastale razlike u trećem izdanju pjesme, u zborniku »Mladost-radost« 1938, ostaje da nagađamo – tim više što Kulundžić ne spominje eventualno sačuvani rukopis. Budući da istu verziju ponavlja i »Polet« dvije godine uoči pjesnikove smrti, pa ako je, dakle, ta verzija ona posljednja za autorova života, moglo bi se pretpostaviti da je autorizirana, dakle, da je i konačan njen oblik, na koji se jedino valja pozivati u ponovljenim izdanjima. To bi značilo dvoje: da je Miškina za spomenuti zbornik posebno poslao rukopis ove svoje pjesme u kojemu su se razlike prvi put javno pokazale, što ne mora značiti da se ne radi o upravo istom rukopisu koji je bio ponuđen i »Evoluciji«, ali si je tamo urednik dao pravo da intervenira, ali se pak radi o intervenciji priređivača ovoga zbornika, a »Polet« se kasnije samo njime kao izvornikom posluzio.

Ne ulazeći u problem koja je zapravo verzija umjetnički uspješlija, iako bi jedna minuciozna analiza, čini se, išla uvelike u prilog upravo ovoj drugoj, za pjesnikova života posljednjoj, ostaje pitanje uredniku SD zašto nije uvažio upravo ovu drugu verziju – čak da je rukopis i sačuvan, i bio on ili ne bio ovoj verziji identičan. Kako rukopisa nema, time je urednikova obveza da postupi upravo ovako još veća.

Ako je cijeli ovaj izvod točan, odnosno ako su sve poznate činjenice i jedine koje se tiču ove pjesme, onda je buduće valja navoditi prema njejoj redakciji iz 1938, odnosno 1940. godine, i to pod punim naslovom »Kričala je v poli tica« – ma koliko je malo vjerojatno da ga je upravo sâm Miškina, inače sklon kratkim naslovima, odredio.

Ili nam ipak još uvijek sve činjenice nisu poznate?!

8. I u slučaju druge Miškinine vrlo poznate kajkavske antologijske pjesme, koju antologičari uvrštavaju prije zbog njene čvrste forme nego zbog neke stvarne vrijednosti, Kulundžić spominje da je, osim u »Evoluciji« 1933. i u zborniku »Mladost-radost« 1938, bila objavljena također i u Bačićevoj antologiji. Sve tri ove redakcije su istovjetne, a razlike se – uz jednu Pavićevu iznimku – počinju pojavljivati od 1968, dakle, od izdanja u SD.

Naime, 1. i 4. stih prve strofe pjesme Cuzeku u redakcijama do SD glasi:

Cuzek, cuzek, al(i) bi rital (...) **de** si pavuk prede tran, a prva dva u petoj strofi:

Ali ve ti zima ne da / **nit te** žmehki oglavnik.

Isti stihovi od SD do danas (osim što Pavić za oblik **de** u 1. strofi koristi oblik **gde**) glase:

Cuzek, cuzek, ali bi **se** rital (...) **gde** si pavuk prede tran, odnosno:

Ali ve ti zima ne da, / **ti je** žmehki oglavnik.

Očito je, dakle, da su se antologije rađene do SD koristile prvim objavljenim redakcijama, a one poslije redakcijom u SD.⁶

9. Selo u zimskoj noći, prema Kulundžiću, prvi put objavljena je 1933. u »Hrvatskom radiši«, a u SD ušla je »po sačuvanom rukopisu, koji se neznatno razlikuje od teksta objavljenog u 'Hrvatskom radiši'«. Urednik zatim ističe jednu razliku: »riječ 'tikče' zamijenjena je 'tiktakče', jer zvuči više onomatopejski.

Evo kako ta razlika izgleda u stihu:

1933.

časove svoje **tikče** ura

1968.

Časove svoje **tiktakče** ura

Složili se ili ne s ovom Kulundžićevom ocjenom – da **tiktakče** zvuči više onomatopejski od oblika **tikče!** – ne znamo je li ova zamjena učinjena prema rukopisu ili prema sluhu redaktora, a – osim toga – ni ostale razlike nisu neznatne:

Tama i mrak posvuda

...

materi dojke grebe

...

Na cesti sniježnoj
nečije **poplašeno pseto zebe,**
vani sve jače urliče bura.

1968.

Tama, mrak posvuda

...

majki dojke grebe

...

Na cesti sniježnoj **vani**

nečije pseto zebe.

Sve jače urliče bura.

10. Redaktorske usluge u poeziji su najmanje dobrodošle, pa ni ove – ma koliko naizgled banalne: Zimska je **noćka**, mir i tišina

...

namješta se čađava slama u krovu
i plače ...

1968.

Zimska je **noćca**, mir i tišina

...

namješta se čađava slama **na** krovu
i plače

Riječ je o dvjema redakcijama pjesme Zimska noć: prva u »Evoluciji« 1933, druga u SD 1968.

11. Što se tiče naslova pjesme Ranje, njegova se autentičnost dade utvrditi i na osnovi faksimila popisa pjesama koji je sâm Miškina bio napravio planirajući i zbirku vlastitih pjesama. Međutim, kako objasniti Vučetićevu verziju Sanje u »Pet stoljeća hrvatske književnosti« ako ne kao (Vučetićevu) pretpostavku da se radi o još jednoj tiskarskoj pogrešci, kao što je to u istoj pjesmi napravljeno s indeksom prve riječi koja se prevodi na standard. Ako se prva ta riječ – »¹) Jutro« – odnosi na naslov »Ranje«, a ima smisla, onda kajkavska riječ »ranje« znači u štokavskom »jutro«, i vjerojatno je Kulundžić tako i mislio. Što se Vučetića tiče, da je samo pažljivije čitao ovu pjesmu, ne bi joj – bez obzira na sami, kajkavskome nepripadajući, oblik ostavio naslov »Sanje«. Tako, dakle, valja otkloniti svaku drugu mogućnost u tumačenju naslova ove pjesme (npr. srebrni novčić prema obliku ranjček ili ranjl), osim ove koju nudi sâm priređivač SD.⁷

12. U bilješci uz pjesmu Naša stara hiža Kulundžić navodi: »Do sada neobjavljeno, štampano po sačuvanom rukopisu«. Ovo, međutim, nije točno. Nikola Bačić ovu je pjesmu još 1937. uvrstio u svoju »Antologiju nove hrvatske kajkavske lirike«. Budući da ni uz ostale dvije pjesme koje su se našle u toj antologiji (Kričala je, Cuzeku) u Kulundžića ne stoji taj podatak nego se spominju izdanja poslije ove antologije, priređivač Miškinih SD jamačno nije znao za ovu knjigu.

13. Ako bismo istom redaktoru vjerovali da je štokavska pjesma Raspni ga prvi put objavljena u »Hrvatskoj prosvjeti« 1926, a druge izvore i ne spominje kao niti rukopis, ostaje, dakle, da ju je za SD preuzeo prema tome izdanju. Ako je tako, onda je podosta »sitnica« koje si redaktor nije smio priuštiti, npr:

uzdigli, ko, kao, svome, svuda, njemu, braneći, vode

umjesto

uzdignuli, kao, ko, svom, svud, njem, braneć, vodi, ju,

ili:

Protiv cesara – protiv cesaru; buni se – pobuni se,

ili pak stihovi:

Makar time kopali svjesno **za** milijune **živih** grobova
umjesto:

Makar time kopali svjesno milijuna **živim'** grobova,
odnosno:

Al' gospoda rekoše za njih: »Za ljepotu smisla u njihov ni,

Za dobroga neka im bude, zbog nje nek su **robovi**
vječni.«

umjesto:

Al' gospoda rekoše za njih: »Za ljepotu smisla u njih ni,

Pa dobrota neka im bude, zbog nje nek su vječni robovi.«

što ne mijenja samo oblik nego bitno i smisao.

Zadnji primjer:

Boga on je hulio svoga **izdajući se za Njegova sina**

I da **je** k nama došo ravno s plavih nebeskih visina!

umjesto:

Boga on je hulio svoga **veleć da je i sam Njegov sin**
i da k nama došo je ravno s plavih **božanskih** nebeskih visin!

Ako ga ipak nije uspoređivao s rukopisom, ovaj zadnji primjer pokazuje jednu od boljih redaktorskih intervencija u tkivo pjesme, međutim, bez obzira na krajnji rezultat, takva rabota je nedopustiva! Mnogo je važnije primijetiti da ova trostruka, krležijanska ekspresionistička atribucija (plave božanske nebeske visine!) nika-ko nije Miškinino autentično djelo, nego će prije biti djelo – ovaj put višestruko loše! – redaktora »Hrvatske prosvjete«, koji je k tome isforsirao i rimu na način kako to pjesnik – kajkavac Miškina – jamačno ne bi bio učinio ili bi to tek pod neposrednim dojmom lektire, kao što je uostalom i cijela pjesma kranjčevićevsko-krležijanski intonirana.

14. Germanizam »štala« (njem. der Stall!) Kulundžiću kao da se nikako ne sviđa, pa ga izbacuje gdje god stigne, npr. u pjesmi Prosjak, ili U staji i drugdje. U »Prosjaku«, prema prvoj verziji (»Hrvatski radiša«, 1933), dva stiha glase:

sretan u tuđoj **štali**,

iz znoja pije žar,

a tako glase i u drugoj redakciji, u kalendaru »Božićnica« 1938. dok prema SD:

sretan u tuđoj **staji**,

iz znoja kad pije žar.

Pjesma naslova U štali u »Književniku« 1931. u SD ima naslov U staji, a vrlo je vjerojatno da se priređivač umiješao i u pjesnikov rimarij:

»Književnik«, 1931.

(...)

Namještam se
Obamrla mi ruka,
od smrada mi muka,
stari sjenik **škripa**,
u grkljanu **hripa**
zadah gnjili.

(...)

SD, 1968.

(...)

Namještam se.
Obamrla mi ruka,
od smrada mi muka.
Stari sjenik **škripa**,
u grkljanu **hripa**
– zadah gnjili.

(...)

15. Prema Kulundžićevoj bilješci uz pjesmu Čekamo dan do 1968. priređivaču je bilo poznato pet izdanja ove Miškinine štokavske pjesme, dok se sam rukopis ne spominje. Za autorova života pjesma je bila triput

objavljena, pa bismo očekivali da njena posljednja redakcija ulazi u SD. Međutim, kako nema zapravo nijedne redakcije koja bi s nekom ranijom bila posve istovjetna, tako i među ovim dvjema postoje razlike, i to značajne:

NARODNA ČITANKA, 1938.

Noć je. Zima. Nebo se uti

Sve je sad tiho: zemljica **čuti**.

Vjetrovi viju, snijeg nas davi,

lavežom **katkad pseto** se javi

Noć je tamna. Dršću nam uda,

Zima nas, **bome, pritište** svuda

Sada.

Al' **još** živi, **raste** u nama nada;

Doćiće sunce, **svanuće** dan

U zemlji vrije.

Kad nas toplo sunce ogrije,

Nestaće snijega

S dola i brijega.

Doći će opet **pramaleće**

Niknuće trava, **rastiće cveće**,

Listaće šuma, **rastiće** lan.

Čekamo, čekamo dugo taj dan.

SD, 1968.

Noć je. Zima. Nebo se muti.

Sve je sad tiho, i zemlja **šuti**.

Vjetrovi viju, snijeg nas davi,

lavežom **pseto katkad** se javi.

Noć je. Tama. Dršću nam uda,

zima nas davi, **pritišće** svuda,

sada ...

al' **jošte** živi u nama nada:

Granut će sunce, **svanut će** dan.

U zemlji vrije

kada nas toplo sunce ogrije.

S dola i brijega nestat će snijega,

doći će opet **pramaljet**,

niknut će trava, **rascvat će cvijet**,

listati šuma, **cvasti će** lan:

čekamo, čekamo dugo taj dan.

Najvjerojatnije je ova redakcija iz 1938. preuzeta prema izdanju u II. knjizi »Zbornika hrvatskih seljaka« iste godine, ali – dakako – s pridodanim razlikama u odnosu na prvotisak (u »Hrvatskom radiši« 1933) i u odnosu na kasnija objavljivanja. Kako su one kasnije redakcije vrlo slične (u »Seljačkoj slozi«) 1946. i 1949, odnosno u »Socijalističkom preobražaju našega sela« 1950.), vjerojatno su jedna drugoj služile kao izvor, iako je u tome slučaju teško objasniti zašto »Seljačka sloga« u oba slučaja navodi da je pjesma »iz neobjelodanjene književne ostavštine«, a »Socijalistički preobražaj« – »iz književne ostavštine«. Uostalom, takvih pogrešnih navođenja još je podosta, i na njih Kulundžić upozorava, a što na još jedan način govori o neobičnoj sudbini Miškininih pjesama i o nemarnu odnosu prema njihovu tvorcu.

16. Najpoznatija Miškinina štokavska pjesma – najpoznatija zahvaljujući prvenstveno svojoj glazbenoj verziji – tzv. »seljačka himna« – Crveni makovi, za urednika SD bila je sporna u zadnjem stihu svoje šeste strofe.

Kulundžić, naime, pokušava u bilješci uz ovu pjesmu jednom zauvijek odbaciti »besmislicu« slučajno ili namjerno začetu u »Zborniku hrvatskih seljaka« 1936. godine, gdje su – kako navodi urednik – prvi put objavljeni kao »kompletan tekst«, i to s inkriminiranom riječi, odnosno stihom:

ljetine teške bez broja

umjesto, po Kulundžiću, koji se poziva na »sačuvani Miškinin rukopis« u kojemu »stoji sasvim jasno:

batine teške bez broja.

Kao što se ova pjesma i do ovoga Kulundžićeva upozorenja preštamovala s **Ljetinama** umjesto **batinama**, tako se preštamovala i dan-danas, npr. u Balogovoj »Zlatnoj knjizi svjetske poezije za djecu« (1975) ili Diklić-Skokovoj »Čitanci za IV. razred osnovne škole« (1987).⁸

Pažnju, međutim, osim ovoga uistinu delikatnog tekstološkog problema, svraća i urednikova obavijest na kraju ove bilješke – uz »Crvene makove«.

Prema toj obavijesti inkriminirani stih ispravno je bio »odštampan i kad je pjesma prviput publicirana, u kalendaru 'Narodno kolo'« – dakle, 1935. Dakle, dalje zaključujemo, nije prviput objavljena u kalendaru »Hrvatski radiša« 1933. – i to »pod naslovom 'Crveni krvavi makovi', i to samo manji odlomak«, kako nas obavještava redaktor SD već na početku iste bilješke, nego dvije godine kasnije, naime, u drugom nekom kalendaru i pod drugim nekim naslovom (»Opet su jutros ...«)?!

Urednik pod ovim »prviput« nikako nije mogao misliti, npr. »prviput kompletan tekst«, jer to kaže za »Zbornik hrvatskih seljaka« godine 1936.

Dakle, kada je zapravo pjesma »Crveni makovi« prvi put objavljena?

17. Antologijsku kajkavsku pjesmu Jezus na križu Kulundžić je sasvim sigurno doslovno preuzeo iz »Zbornika hrvatskih seljaka« (1936), gdje je – prema njegovoj bilješki – prvi put i objavljena. Takvu ju je odatle preuzeo i Nikola Bačić za svoju antologiju 1937. Skok se u svojoj antologiji poziva na SD, a Sime Vučetić na spomenuti zbornik. No, dok Vučetić zapravo preuzima pjesmu iz SD, dotle Skok unosi neke izmjene kojima je podrijetlo teško dokučiti: ili se radi o sravnjivanju s rukopisom, što dosad nitko nije činio, ili o redakciji verzije iz SD, koja je – rekostom – istovjetna onoj u zborniku, ili se jednostavno radi o tiskarskim pogreškama, pa tako nalazimo oblike **ido** za **idu**, **neplačenu daču** za **ne-splačenu daču**, **haljine** za **halinje**, **više pota** za **više puta**, **mrtvom** za **mrtvomu**, **žmehkoga** za **žmehkoga**, a jedino ovdje – u Skokovu »Ognju reči« – stih:

Kaj si **tak** strašnoga zla počinil?

glasi:

Kaj si strašnoga zla počinil?

Kuzmanović je pak u svoju antologiju (1975) »Jezus na križu« uvrstio u – skraćenu obliku, bez uvodnih i završnih strofa. Najvjerojatnije se radi o tome da je Kuzmanović Miškinin izbor preuzeo prema već ranijem izboru Nikole Pavića iz 1958, gdje je također ova pjesma na isti način skraćena, a da o tome ni jedan, ni drugi sastavljač ništa ne kažu!

18. Obje verzije pjesme Zakliktala naša vila potječu iz 1938. godine: prva iz »Seljačke sloge«, a druga iz zbornika »Mladost-radost«. Priređivač SD držao se ili nijedne ili pak malo jedne, malo druge, pa tako 11. stih u »Seljačkoj slozi« i u »Mladosti-radosti« glasi:

Vjera u **Boga** nek nas vodi

a u SD:

Vjera nek nas vodi

17. stih u »Seljačkoj slozi« glasi:

hrvatskomu svomu rodu ...

u zborniku »Mladost-radost«:

hrvatskomu svomu rodu ...

a u SD:

hrvatskome svome rodu ...

Međutim, dok u spomenutom zborniku ovim stihom pjesma i završava, dotle u svojem prvom izdanju ona imade još dva stiha, a njih nalazimo i u SD:

*Seljak traži svoja prava,
Radićima nek je slava!*

Upravo ova deklarativna završnica najbolje ukazuje na mjesto i potpuni smisao cjelovite verzije spomenutoga 11. stiha, i teško je dokučiti razloge radi kojih Kulundžić je okrnjio taj stih.

19. I u pjesnikovu popisu i u prvoj objavljenoj verziji – u »Seljačkoj prosvjeti« 1926. – pjesma koja je u SD pod naslovom **Rožici** naziva se zapravo **Rožica**. Iz same pak prve verzije može se razabrati da se radi o ženskom imenu, a ne o cvijetu kako to priređivač tumači. Na osnovi još nekih pjesama (npr. »Mrtvoj kćeri« – objavljena u istom listu samo dva mjeseca ranije, ili »Moj san« i »Seljačkom djetetu«), kao i na osnovi činjenice da je jedna Miškinina kći još kao dijete umrla, moguće je pretpostaviti da se svakako radi o ženskom imenu, a ne o cvijetu. Međutim, koliko mi je poznato, ta njegova kći nije se tako zvala, pa ova veza s njom preko pjesme moguća je samo na razini interpretacije iste pjesme, iako to samoj pjesmi u tome slučaju pridaje one značajke (alegoričnost i simboličnost) koje su zapravo strane Miškininoj poetici.⁹

20. Prva verzija **Jek tike** iz »Hrvatskog radiša« 1933. u SD teško se prepoznaje a da nas redaktor ne obavještava zašto je to tako, nego ostavlja opravdano uvjerenje da si je još jednom uzeo pravo koje mu ne pripada.

Evo samo najizrazitijih odstupanja:

»Hrv. radiša«, 1933.

Umirili se prašni **putevi**,
povalili pod strehe plugovi

...
il trzaj **vola što spava**,
a teški sni ga muče
da plug vuče.

...
Mnogu takvu noć
u smradnoj je **štali**
blijedi, **umorni** pjesnik
sanjario;
o izlazu toplog sunca
i ljepšem životu.
Njegove mutne misli
bježale su
kroz zatvorena vrata
u noć
da ona velom svojim
pokrij(e) njegove boli.

...
A oblaci sivi,
što nebom su bludili
i lahor tihi,
što je **čežnje** njegove slušao,
tužno je jecao,
daleko, daleko negdje zori
boli je njegove otkrio.

SD, 1968.

Umirili se prašni **putovi**,
povratili pod strehe plugovi

...
Il trzaj
spavajućeg vola,
što teški sni ga muče,
na tuđoj da zemlji
plug vuče

...
Mnogu takvu noć
u smradnoj je **staji**
blijedi, **izmoreni** pjesnik
probdio i sanjario:
o izlazu toplog sunca,
o ljepšem životu
koji neće biti današnjem čovjeku
na sramotu.

I njegove mutne misli
križale su i bježale u noć
da **sve** velom svojim
pokriju njegove boli.

...
A oblaci sivi,
što nebom su bludili
i lahor tihi,
što **čežnje je** njegove slušao,
tužno je jecao
i uzalud zori
boli njegove otkrivao.

21. U slijedećem dvobroju »Hrvatski radiša« donio je Miškininu pjesmu *Moj san* u kojoj se pjesnik još jednom sjeća svoje mrtve kćeri. Priređivač se ne poziva na rukopis ni na druga izdanja, pa nas ostavlja u uvjerenju da ju je za SD preuzeo upravo iz ovoga seljačkog prosvjetnoga lista.

Evo razlika:

1933.

...
da si živa **uz me** bila
...
kose **sjajne** kao svila
...
spazih **gdje si uz me** stala
...
I rekla mi **zabrinuta**,
da me pjesma zavarala;
pokraj puta savinuta
šarena je guja ljuta
smrtno ždrijelo otvarala.

1968.

...
da si živa **uza me** bila
...
kose **meke** kao svila
...
spazih **da uza me si** stala
...
I rekla mi **zabrinuto**,
da me pjesma zavarala;
da je ono guja ljuta
pokraj puta savinuta
smrtno ždrijelo otvarala.

22. U ciklusu »Dah sela« 1931. našla se, kao jedna od tri, u uglednome »Književniku« i pjesma *Radost*. Kako ni ovaj put Kulundžić ne navodi nikakav drugi relevantan podatak, ostaje nam vjerovati da je njen tekstovni oblik u SD istovjetan onome u »Književniku«. Ako je to tako, onda ne znamo je li – inače rijetko – radozni pjesnik uzviknuo:

Oh, kako je krasno mislima bludit

ili:

Ah, kako je krasno mislima bludit,

odnosno je li pjesnik pitao:

Što si cijeli dan **radio**

ili:

Što si cijeli dan **činio**

i jesu li zatim nikli »**dugi** izvještaji« ili »**drugi** izvještaji«, što je ipak nekakva razlika.

23. Slijedeća Miškinina pjesma odličan je primjer nesmiljene sudbine njegovih pjesama kada bi jednom došle u ruke redaktora.

Evo što u bilješci uz pjesmu *Dolazak dana* Kulundžić za njenu prvu publiciranu verziju u sarajevskoj »Napretkovoj uskrskoj knjizi« iz 1935. kaže:

»Zadnjih pet stihova je urednik (prof. Ante Martinović) promijenio ovako:

– o snazi odmoredne zemlje

što žudi orača

kao mlado djevojče poljubac
da u utrobi njennoj probudi
život novi.«

I evo kako izgleda ta ista završnica »Dolaska dana« u Kulundžićevoj rekonstrukciji prema, kako sam ističe, sačuvanom rukopisu:

– o snazi odmoredne zemlje

što žudi orača,

kao dijete poljubac majke
da na njegovim usnama probudi smiješak
i vjeru u život novi.

Kako uistinu stoji u rukopisu to zasad ne znamo, ali znamo da u spomenutoj sarajevskoj »Napretkovoj uskrskoj knjizi« 1933. na strani 51 i u redakciji spomenuta prof. Ante Martinovića ne stoji tako kako tvrdi Kulundžić, nego:

– O snazi odmoredne zemlje,

što žudi **siječe**,

kao djevojče poljubac,
da u utrobi njennoj probudi

život novi.

Dakle, prema Kulundžiću – ako ćemo vjerovati – poljubac majke spominje samo pjesnik, dok su nesuglasice između Martinovića i Kulundžića u cijeloj pjesmi takve da se zapravo radi o dvjema verzijama s razlikama koje su veće nego li je stvarna sličnost između orača i sijača ili majke i djevojke!¹⁰

Evo još prvoga dijela iste pjesme koji dosad nije citiran:

Napr. uskrs. knj., 1935.

Doskakutao je dan u selo naše,
u susret mu izadoše pjetlovi
i pozdraviše ga.

Zasjale oči na **štalama**

zarzale **legije** konja

Probudili se dimnjaci

Zažuborili dvorištem pilići,

Odahnuli pastirski rogovi,

zaplavile iznad sela laste,

progovorili prašni putevi,
oživjele kolone kola
Pošetali poljem plugovi,
Zapjevale sjenice
pjesmu:
-(...)

SD, 1968.

Došao je dan u selo naše
u susret mu izadoše pjetlovi
i pozdraviše ga.
Zasjale oči na **stajama**
zahrzale **kolone** konja
probudili se dimnjaci

odahnuli pastirski rogovi
zaplovile iznad sela laste
Oživjele kolone kola
progovorili prašni putovi
pošetali poljem plugovi
zapjevale **oranice**
pjesmu - (...)

24. Za kajkavsku pjesmu Proletje, naznačivši joj prvo izvor gdje je prviput objavljena, Kulundžić spominje:

»Ova ista pjesma objavljena je u zborniku 'Mladost-radost', Zagreb, 1938, na str. 19, pod naslovom 'Proletna pjesma'; jedino je prvi stih izmijenjen u 'Vu našem malom vrteku'.

Prvo, priređivač ne spominje da je ista pjesma bila objavljena i u »Seljačkoj slozi« (br. 76, str. 203) upravo iste godine i u istovjetnu obliku.

Drugo, u objema tim redakcijama prvi stih ne glasi »Vu našem malom vrteku« nego »Vu našem vrteku«, i to nije jedina razlika, nego se razlikuje i drugi stih:

sadi nam lepo cvetejo

umjesto:

dok sadi po vrtu cveteju

pa oblici **granama** i **dišoči** umjesto **granaj** i **dišeči**.

Treće, kad su redakcije iz 1938. i posljednje za autora života, k tome još istovjetne, zašto je ova pjesma u SD ušla prema svojem obliku iz 1935? Za to nema opravdanih razloga ili nam ih barem priređivač SD nije iznio.

Napokon, Zvonimir Balog u spomenutu »Zlatnu knjigu svjetske poezije za djecu« (1975) ovu pjesmu unosi prema redakciji iz 1938; istina, možemo samo nagađati izvor, jer kao što, npr. Kulundžić ne spominje »Seljačku slogu« (ili, u slučaju drugih pjesama, Bačićevu antologiju, kako smo ranije vidjeli), tako postoji mogućnost da se Balog poslužio još nekim, nepoznatim, izvorom. Ako je pak suditi po samome naslovu, onda to podjednako mogu biti oba izdanja iz 1938. (**Proletna pjesma**), jer je u izdanju iz 1935. naslov **Proljeće**, a Kulundžić ga kajkavizira (**Proletje**), što i ne bi bio takav grijeh (dapače!) da nije drugih.¹¹

25. Napokon, zadnji primjer: u trećoj knjigi SD zadnja Miškinina pjesma – do tada neobjavljena, a od tada jedino ju je Skok uvrstio u »Ogenj reči« i tako joj dao, posve zaslužno, antologijsku vrijednost.

Skok ju je preuzeo prema Kulundžičevoj redakciji, pa je tako uzeo i njegov naslov, a ne npr. naslov Sime Vučetića (**Betežen sem**) u »Pet stoljeća«. Vučetić je jamačno bio nezadovoljan Kulundžičevom kreacijom, koju je ovaj, kako sâm navodi, izveo »prema zadnjoj strofi«, te radije pribjegao već iskušanom načinu da bezimena pjesma bude naslovljena prema svojem prvom stihu.

Kako se faksimil rukopisa ove Miškinine pjesme nalazi u Kulundžičevoj monografiji »Miškina« (kao IV. knjiga SD), vidi se da urednikova kreacija naslova prema zadnjoj strofi, odnosno zadnjem stihu i ne odgovara istini. Naime, Miškina u tome stihu piše »pesnik i puntar«, a ne »pesnik in puntar«, i to je već dostatan razlog da se zadržati inače pravi veznički oblik.

Svakako je dobro učinio Zvonimir Kulundžić što je u pjesmu vratio dva pjesnikovom skromnom rukom prečrtana stiha. Upravo ovakva intervencija u jedno umjetničko djelo – o'kojoj se stručnjaci također mogu sporit – donekle relativizira stupanj odgovornosti, odnosno krivice priređivača sabranih književnih djela, odnosno redaktora pjesničkih tekstova Mihovila Pavleka Miškine, kao i ostalih znanih nam i nezvanih, davnih, skorašnjih i – na žalost! – vjerojatno budućih redaktora koji su kumovali rađanju Miškinina pjesničkog profila – kadšto na veću, kadšto na manju pjesnikovu štetu. S gledišta tekstologije to je uvijek na autorovu štetu, pogotovu u slučajevima kada ne postoje posljednje autorizirane redakcije djela ili barem njihovih rukopisi. Kritika teksta u krajnjim svojim dometima, kada umjetnički tekst oslobodi balasta raznih posrednika – od urednika do cenzora – ima svrhu da omogući što potpunije sagledavanje i upoznavanje stvaralačkog procesa pojedinog umjetnika. Ukratko, taj konačan cilj kritike teksta može se zvati: **ili autentičan pisac** ili (u najmanjem, ali ne i najgorim!) **falsificiran pisac**.¹²

III. ZAKLJUCAK

U slučaju pjesničkih tekstova Mihovila Pavleka Miškine, na ovo tek nekoliko primjera (sedmini od cjelovita lirskog opusa) utvrdili smo da postoji dovoljno razloga da barem p o s u m n j a m o u njihovu autentičnost.

Sumnja kao prvi stupanj svakog oblika kritičkog mišljenja dovoljan je razlog da se barem započne jedan posao te obavlja barem dotle dok se ne utvrdi da je sumnja neosnovana.

Na kraju, čini se, da nije nimalo preuzetno ustvrditi kako je i ovome uvjetu udovoljeno i kako su razlozi da se pripremi **kritičko izdanje Miškininih sabranih pjesama** vrlo ozbiljni. To znači: da se napokon – uza sve nesumnjive poteškoće i razložne zadržke – dopre do autentična Miškinina lirskog govora ili barem – kako upozorismo u uvodu – barem dotle dok nam se ne učini da je to najbliže dokle se u ovome času može.

Dio je to – izrazimo se riječima Božice Jelušić iz njena nadahnuta eseja o poeziji Mihovila Pavleka Miškine – »nepodmirena duga s naše strane« – ne samo, dodajmo, prema Miškini – čovjeku i piscu već i prema književnoj kritici, stilistici, književnoj povijesti i, napokon, prema hrvatskom jeziku i hrvatskoj kulturi uopće.¹³

BILJEŠKE

- Referat sa Znanstvenog skupa u povodu 100. obljetnice rođenja Mihovila Pavleka Miškine. Skup je u organizaciji Razreda za suvremenu književnost JAZU i Općinske konferencije SSRN Koprivnice održan 25. rujna 1987. u Koprivnici, a referat je pročitan u skraćenu obliku. Većina priloga objavljeni su uoči samoga Skupa u prigodnom dvobroju »Kaja« (Miškina – život i djelo. – KAJ, Zagreb XX/1987, br. I–II), a među onima koji su – zbog nepravedne obaviještenosti autora – izostali nalazi se i ovaj.
- E. R. Curtius. Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje. – MH, Zagreb 1971, str. 8.
- U programu Znanstvenog skupa upravo je ta tema najavljena, a bila je već ranije izazvana Vučićevom rečenicom: »Pišćeva novoštokavska poezija malo vrijedi i nije za uži izbor« u napomeni Miškininih Izabranih djela u 115. knjizi edicije »Pet stoljeća hrvatske književnosti«. Autor se nada da će također uskoro objaviti taj rad u kojemu dokazuje da dio Miškinine štokavske poezije zaslužuje upravo veću pažnju nego s nepravom favoriziran jedan dio njegove kajkavske lirike. Uostalom, iz cijeloga opusa autor izdvaja ove: kajkavske – Vehneju, Na paši sem, Jezuš na križu, Kričala je v poli tica, Rožica, Se steze nekam idu, Ja kipca jednoga si imam, Pjesnik i puntar; štokavske – U polju, Studeni, Zimski dan, Naša djeca, Toplice I, U restoranu, Crveni makovi, Bijeda, Pismo bratu, Večer, Zimska noć i Suze.
- Mijo Stuparić. Miškini. – »Seljačka prosvjeta«, Zagreb, I/1926, 5. kolovoza, br. 14–15, str. 200. – Evo te, zadnje, strofe:
(...)
A Ti, Miškina, budi slikar naš!
Ko dosad slikaj selo, sбилju голу,
I naše ljude – Ti im dušu znaš –
I tumač budi našoj tuzi, bolu!
Miškina, brate! Naš rod Ti pozdrav šalje.
Za svojom zvijezdom podi samo dalje...
- Primjedba tipa: čemu takav posao kad se ni onako ništa bitno neće promijeniti? valja odbaciti kao neozbiljnu – ne zato što bismo možda već sada mogli tvrditi kako bi se ipak nešto radikalno desilo s dosadašnjim Miškinom, nego zato što bi to značilo da se zadovoljavamo sa sadašnjim stanjem, a ono ipak nije takvo kakvo se dosad činilo. Primjedba: Miškina je samo jedan mali pisac! još je neozbiljnija. Ako je nekome priznat status književno-umjetnički i književno-povijesno relevantne pojave, onda taj mora biti dosljedno i ravnopravno tretiran u svim vidovima, sa svim raspoloživim i jedino književnoj znanosti primjerenim sredstvima. Za književnost kao umjetnost možda postoje veliki i mali pisci, ali za znanost o književnosti ne postoje!
- Zv. Kulundžić 1936. bio je urednik »Hrvatskog narodnog glasa« u Osijeku. U ovome listu 8. kolovoza objavljena je Miškina pjesma Jesen, a ispod pjesme stoji da je »preštampana iz Evolucije broj 4–5/936«. Ista pjesma u SD vodi se pod naslovom Jesen III, a u bilješci se ne navodi da je uopće objavljena u »Evoluciji«. Prema istoj bilješci vidi se da je ova pjesma prvi put objavljena 1931. u »Književniku«, a zadnji put, i to za autorova života, u spomenutom osječkom listu. Tekstološka komparacija sve tri ove redakcije pokazuje da se međusobno stvari razlikuju, a kako se privedivač SD ne poziva ni na rukopis, nameće se pitanje kojim se to izvornikom Kulundžić služio. Dok i »Književnik« i »Hrvatski narodni glas« imaju oblike dižeju, place, gospicam, ali u 14. stihu plodove – jabuke, dotle 18. stih 1931. glasi dugove da naplati, 1936. trgovcu da se plati, a u SD dugove da plati.
- S naslovima Miškininih pjesama posebna je poteškoća. Tako Kulundžić uz Jesen II napominje da je ova pjesma 1946. objavljena s naslovom Prije zime, ali on – posve ispravno – vraća autorov naslov Jesen, a kako je još pjesama s tim naslovom, tu je još i brojeva oznaka, ali i sâm je pjesnik u svome popisu jednu tako naslovio... itd! Zimska pjesma je također u istom listu imala drugi naslov – Zima, i Kulundžić joj »po sačuvanom rukopisu« ne vraća samo stari, autorov naslov (!) nego i ispuštene dvije završne strofe. Uz to upozorava i na druge razlike u ovim dvjema redakcijama, ali posebno ne upozorava, npr. na to da je u »Seljačkoj slozi« ista pjesma u svojem skraćenom obliku bila tiskana s pogrešnim poretkom strofa, pa sve te nezgode oko jedne pjesme, za koju se još – samo četiri godine nakon Miškinine smrti! – napominje da je »iz neobjelodanjene književne ostavštine«, jasno govore o krajnjoj samovolji pojedinih redaktora pjesama jednoga pisca – seljaka, samouka kakav je bio Miškina.
- Dodajmo još i ovo: u Crvenim makovima samo Kulundžić koristi oblik kapnulo, dok i Balog i Diklić – Skok koriste oblik kanulo!
- Da Miškina nije imao nijednu kćer s tim imenom, potvrdili su mi njegovi unuci u Koprivnici nakon ovoga skupa o Miškini.
- U broskoj »Istini« ova ista pjesma 1936. objavljena je u verziji koja je identična onoj iz »Napretkove uskrse knjige« godinu dana ranije.
- Z. Balog u svojoj »Zlatnu knjigu svjetske poezije za djecu«, osim ove pjesme i Crvenih makova, uvrstio je još Rođenje sunca, ali s 10. ispuštenim stihom: »oblakom ruho rubiti«.
- Spomenuti prigodni dvobroj »Kaja« donio je prvi put u cijelosti Miškinine kajkavske pjesme (Vučić nije uvrstio one iz ciklusa mrtvoj ženi), a u bilješci se kaže: »Pjesme su preuzete iz III knjige Sabranih djela M. P. Miškine koja je uredio Zvonimir Kulundžić (Koprivnica, 1968)«. Time se, dakle, i kritičke primjedbe iz ove rasprave odnose na tekstove nekih pjesama, pa se u svjetlu ovih dviju činjenica najbolje očituju dometi i uloga Sabranih književnih djela M. P. Miškine koje je Kulundžić priredio. Bilo bi, međutim, pogrešno shvatiti da ovaj rad ide za tim da posve obezvrijedi nesumnjivo golem i značajan posao koji je Kulundžić svojedobno obavio, ali samo do one razine koja ga čini korisnom i, na žalost, nepotpunom p r e d r a d n j o m , dok se u više od toga Kulundžić pokazao nekvalificiranim.
- Godine 1992. navršit će se 50. godina od Miškinine smrti, i to je prava prilika da se dotad izradi kritičko izdanje njegovih sabranih barem pjesama. Na poticaj kritičkih primjedaba iz ove rasprave ova ideja javila se na ovogodišnjem znanstvenom skupu.